

Þjónusta varin á tímum efnahagshruns og þrenginga

Freydís Jóna Freysteinsdóttir

Freydís Jóna Freysteinsdóttir,
dósent í félagsráðgjöf
við Háskóla Íslands

Á árunum 2002 til 2007 starfaði ég sem lektor í félagsráðgjöf við kennslu og rannsóknir hjá Háskóla Íslands. Ég hafði einnig starfað m.a. hjá Félagsþjónustunni í Hafnarfirði um nokkurt skeið og síðar sinnt viðtalsmeðferð á stofu. Á þessum tímum fékk ég áhuga á því að breyta til í starfi og öðlast víðtækari starfsreynslu á vettvangi. Frá árinu 2007 til ársins 2011 var ég félagsmálastjóri/sviðsstjóri hjá Félagsþjónustu Norðurlands. Helsta markmið Félagsþjónustu Norðurlands var að veita hágæða þjónustu með sem minnstum tilkostnaði. Mikilvægt er fyrir stjórnendur að hafa í huga að það fjármagn sem fer í þjónustu á vegum hins opinbera eru greiddir í formi skatta af hálfu almennings og því þarf að fara vel með það fé. Jafnframt var markmiðið að tryggja fjárhagslegt öryggi og aðra félagsþjónustu samkvæmt lögum um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991.

Nú á tímum efnahagshruns og þrenginga, hefur beinn kostnaður vegna félagsþjónustu aukist hjá mörgum sveitarfélögum, þar sem þörfin fyrir þjónustuna hefur aukist og fleiri eiga rétt á þjónustu en áður, s.s. fjárhagsaðstoð og félagslegri ráðgjöf (Félags- og tryggingamálaráðuneyti, 2009, 2010; Velferðarráðuneyti, 2011). Sveitarfélögin hafa því samtímis þurft að draga úr óbeinum kostnaði á ýmsa vegu, skera niður og hagræða í kjölfar hrunsins (EFS, 2011). Þannig hafa sveitarfélög þurft að draga úr þjónustu eða reyna að veita jafngóða eða betri þjónustu og áður fyrir sama eða jafnvel minna fjármagn.

Félagsþjónusta Norðurlands veitti auk félagsþjónustu, skólaþjónustu á starfssvæðinu og þjónustu við fatlaða samkvæmt þjónustusamningi við ríkið þar til málefni fatlaðra færðust til sveitarfélaganna þann 1. janúar 2011. Um fámennt og víðfeðmt svæði er að ræða. Á því búa um 5000 manns (um 1,5%

þjóðarinnar) en svæðið nær yfir 19% af landinu. Félagsþjónusta Norðurlands sinnti þannig þjónustu við 6 sveitarfélög í Þingeyjarsýslu. Á þjónustusvæðinu voru árið 2011, 10 grunnskólar, 9 leikskólar og fimm sjálfstæðar þjónustueiningar; sambýli/heimili fyrir fjölfatlaða, þjálfunarheimili fyrir þroskaskerta, geðræktarmiðstöð, hæfing fyrir fatlaða og skammtímavistun fyrir fatlaða (Félagsþjónusta Norðurlands, 2011).

Tvær nefndir störfuðu á vegum Félagsþjónustu Norðurlands, annars vegar Félags- og barnaverndarnefnd Norðurlands sem tók fyrir almenn og stefnumótandi mál og hins vegar Félags- og barnaverndarnefnd Þingeyinga sem tók fyrir einstaklingsmál. Pólítískt kjörnir fulltrúar í Norðurlandi áttu sæti í Félags- og barnaverndarnefnd Norðurlands, en pólítískt kjörnir fulltrúar frá sveitarfélögum á þjónustusvæðinu áttu sæti í Félags- og barnaverndarnefnd Þingeyinga. Þess má geta að það tók hálf tveggja ára tímabil að mynda nýja Félags- og barnaverndarnefnd Þingeyinga í kjölfar kosninga árið 2010, þrátt fyrir ítrekaðar óskir um að það væri gert, af hálfu greinarhöfundar. Samkvæmt barnaverndarlögum nr. 80/2002 skal þó eigi líða lengri tími en 2 mánuðir frá kosningum þar til slík nefnd er skipuð. Er þetta að mati greinarhöfundar lýsandi dæmi um hvernig það getur bitnað á starfssemi félagsþjónustu að mörg sveitarfélög komi að henni. Eftir að málaflökkur fatlaðra var fluttur frá ríki til sveitarfélaga 1. janúar 2011, var stofnað svokallað Þjónusturáð um málefni fatlaðra sem hafði það verkefni að fylgjast með þörf á þjónustu í málaflokknum og gera tillögur um framþróun innan hans (Félagsþjónusta Norðurlands, 2011). Því er ljóst að um talsverð nefndarstörf var að ræða hjá ekki stærri stofnun en hér um ræðir.

Áhrif hrunsins á Félagsþjónustu Norðurlands

Hrunið setti strik í reikninginn í rekstri Félagsþjónustu Norðurlands og verður hér farið í nokkra þætti sem lýsa hvernig slíkt hefur beinlínis áhrif á mannlega starfssemi sem þessa.

Streituvaldandi þættir í kjölfar efnahagshrunsins

Eftir efnahagsþrengingarnar, voru teknar ákvarðanir hjá sveitarfélaginu Norðurþingi sem gekk yfir alla starfsmenn sveitarfélagsins, líkt og hjá fleiri sveitarfélögum (EFS, 2011). Þessar ákvarðanir voru til þess fallnar að auka streitu meðal starfsfólks hjá sveitarfélaginu. Laun allra starfsmanna voru lækkuð með því að fastir bílastyrkir voru teknir af launum allra sem voru með hærri föst laun en 300.000 kr. á mánuði. Stjórnendur sviða og stofnana þurftu leyfi bærstjóra til að endurráða í stöður sem losnuðu. Ákvörðun var tekin um að bera þyrfti undir viðkomandi nefnd, ef sérfræðingar vildu fara á ráðstefnu, fund eða á námskeið þrátt fyrir að ljóst væri að nefndaráðilar hefðu ekki menntunarbakgrunn í félagsvísindum sem gerði þeim kleyft að meta hvaða ráðstefnur, námskeið eða fundir væri mikilvægt að sækja. Að lokum, þá upplifðu sérfræðingarnir minna starfsöryggi í kjölfar efnahagsþrenginganna, vegna þess að ekki var endurnýjaður í tíma samningur við þau fimm sveitarfélög sem keyptu félags- og skólaþjónustu af Norðurþingi. Þar sem útsvarstekjur sveitarfélaganna lækkuðu víða í kjölfar efnahagshrunsins (EFS, 2011), var hugað að því hvort hægt væri að kaupa ódýrari þjónustu annars staðar, en svo fór þó að samningurinn var endurnýjaður eftir nokkurn óvissutíma, fyrst í eitt ár en svo til lengri tíma. Það var gert í kjölfar úttektar sem sýndi að ekki var marktækur munur á kostnaði Félagsþjónustu Norðurþings miðað við tvær aðrar stofnanir sem hafðar voru til viðmiðunar er varðar félags- og skólaþjónustu og var kostnaður lægri hjá Félagsþjónustu Norðurþings heldur en hjá viðmið-

unarsveitarfélagunum (Þekkingarsetur Þingeyinga, 2010).

Í kjölfar þeirrar ákvörðunar að leyfi bærstjóra þyrfti til að ráða í stöður sem losnuðu, lækkaði starfshlutfall sem tilheyrði skrifstofu Félagsþjónustu Norðurþings úr 9,45 sumarið 2007 í 8,45 sumarið 2011 (sjá töflu 1). Var mesta skerðingin í stöðu sérkennsluráðgjafa, en dregið var úr þeirri þjónustu sem svarar 70% starfshlutfalli í tvö ár. Leyfi fékkst loks af hálfu bærstjóra til að ráða í þá stöðu sumarið 2011. Þessi skerðing á þjónustu sérkennsluráðgjafa bitnaði verulega á börnum með sérþarfir í skólum á þjónustusvæðinu. Umtalsverð skerðing varð á stöðu ritara af sömu ástæðu og jók það álag sérfræðinga á skrifstofunni. Reyndar höfðu tveir iðjuþjálfar bæst við í lágum starfshlutföllum (sem störfuðu ekki á skrifstofunni sem slíkri en tilheyrðu henni launalega), en þeir sinntu iðjuþjálfun í leik- og grunnskólum á þjónustusvæðinu. Þessi skrifstofa með 8,45 stöðugildum, auk talmeinafræðings sem starfaði sem verktaki eftir þörfum, sá um að veita ráðgjöf og stýra þjónustu á sviði félags-, fötlunar- og skólamála í 6 sveitarfélögum á stóru þjónustusvæði. Skrifstofan hafði einnig umsjón með rekstri fimm þjónustueininga í málefnum fatlaðra. Á sama tíma fjölgaði til muna skjólstaðingum félagsþjónustunnar, m.a. vegna aukins fjölda beiðna um fjárhagsaðstoð og annarrar þjónustu sem viðkomandi áttu jafnvel ekki rétt á vegna tekna sinna. Þetta var í samræmi við reynslu meiri hluta félagsmálastjóra í landinu (Velferðarráðuneyti, 2011). Þessu til viðbótar fjölgaði alvarlegum barnaverndarmálum í kjölfar efnahagshrunsins, en það birtist m.a.

Tafla 1. Áhrif efnahagshrunsins á stöðuhlutfall á skrifstofu Félagsþjónustu Norðurþings.

Stöðuhlutfall sumarið 2007	Stöðuhlutfall sumarið 2011
Félagsmálastjóri 100%	Félagsmálastjóri 100%
Kennsluráðgjafi 100%	Kennsluráðgjafi 80%
Ritari 75%	Ritari 25%
Sérkennsluráðgjafi 100%	Sérkennsluráðgjafi, verktakar 30%
Deildarstjóri um málefni fatlaðra 100%	Deildarstjóri um málefni fatlaðra 100%
Ráðgjafi í fötlunarþjónustu 50%	Ráðgjafi í fötlunarþjónustu 50%
Sálfræðingar, verktakar 120%	Sálfræðingar 130%
Deildarstjóri um félagslega heimaþj. 100%	Deildarstjóri um félagslega heimaþj. 100%
Ráðgjafar í félagsþjónustu 200%	Ráðgjafar í félagsþjónustu 200%
	Iðjuþjálfar 30%
Talmeinafræðingur, verktaki eftir þörfum	Talmeinafræðingur, verktaki eftir þörfum
Samtals 9,45 stöðugildi auk talmeinafr.	Samtals 8,45 stöðugildi auk talmeinafr.

í fleiri vistunum utan heimilis og þörf á viðameiri úrræðum. Því er ljóst að þörf hefði verið á að fjölga sérfræðingum á skrifstofunni, fremur en að fækka þeim.

Aðrir streituvaldandi þættir komu fram er vörð-uðu starfsseminu í kjölfar efnahagsástandsins. Daglegur notendafjöldi geðræktarmiðstöðvar á svæðinu tvöfaldaðist í kjölfar hruns, fór úr 8 upp í 16 að meðaltali á dag. Starfsfólk þjálfunarheimilisins þurfti jafnframt að taka á sig aukna ábyrgð þar sem við bættust fleiri verkefni en það hafði áður sinnt. Verður vikið nánar að því síðar. Á heimili fyrir fjölfatlaða þar sem hjuggu 5 einstaklingar, jukust langtímaveikindi meðal starfsfólks til muna í kjölfar efnahagshrunsins. Ekki var þó vitað hvort sú þróun sem átti sér stað á heimilinu fyrir fjölfatlaða tengdist efnahagshruninu sem slíku og aukinni streitu vegna þess eða hvort starfsfólkið á heimilinu væri komið á þann aldur að það þyrfti meira á lækniþjónustu að halda.

Mikilvæg þjónusta við sérfræðinga veitt áfram, þrátt fyrir efnahagshrun

Þrátt fyrir þrengingar var haldið áfram að bjóða upp á þjónustu við sérfræðinga sem fyrir var. Bodið var áfram upp á svokallaða Föstudagsfræðslu einu sinni í mánuði, fyrir sérfræðinga og starfsfólk félagsþjónustunnar og var þá sérstaklega verið að höfða til þeirra sem unnu í félagslegri heimaþjónustu, veittu þjónustu í fötlunarmálum eða í barnavernd. Um var að ræða fyrirlestur og umræður á eftir og var boðið upp á léttan hádegisverð á meðan. Skólastjórafundir höfðu tíðkast heilan dag tvisvar á ári með fræðslu og umræðu, fyrir skólastjóra grunnskóla og leikskóla á þjónustusvæðinu og var því haldið áfram. Haldin hafði verið eins dags ráðstefna einu sinni á ári fyrir skólastjóra, kennara og starfsfólk leik- og grunnskóla á þjónustusvæðinu og var sú þjónusta heldur ekki lögð niður. Haldnir voru starfsdagar fyrir sérfræðinga skrifstofu félagsþjónustu og yfirmenn þjónustueininganna í fötlunarmálum og var því einnig haldið áfram eftir efnahagshrunið. Að lokum voru áfram tekin árlega starfsþróunarviðtöl, auk þess sem sérfræðingar höfðu áfram kost á að sækja sér handleiðslu í kjölfar efnahagshrunsins eins og verið hafði fyrir hrun. Það er ekki sjálfgefið að halda áfram að bjóða upp á þjónustu sem krefst tíma og fjármagns í kjölfar efnahagshruns þegar álag eykst og fjármagn minnkar, en allt var þetta talin vera afar mikilvæg þjónusta við sérfræðinga og annað starfsfólk félagsþjónustunnar og jafnvel enn mikilvægari eftir að álag jókst.

Ný þjónusta þróuð þrátt fyrir efnahagshrun og starfs-hættir endurbættir

Áskoranirnar komu heldur ekki í veg fyrir að þróuð væri ný þjónusta og að áhersla væri lögð á faglega þætti starfsins. Hugað var að ýmsum faglegum þáttum þjónustunnar og hún styrkt. Þannig voru t.d. endurnýjaðar starfslýsingar og öll eyðublöð ítrekað yfirfarin og uppfærð. Matslisti og matsviðmið voru þróuð í tengslum við umsóknir um félagslegt leiguhúsnæði, en umsóknum hafði ekki áður verið forgangsraðað út frá slíkum viðmiðum. Áhersla var lögð á öryggisatriði á skrifstofu, s.s. að gögn væru í læstum hirslum. Jafnframt var lögð áhersla á að skrá öll viðtöl, símtöl, fundi og aðra atburði í einstaklingsmálum inn í tölvukerfið. Stofnaður var les-hópur sem las greinar og ræddi einu sinni í mánuði. Einn sérfræðingur hafði lokið ráðgjafarréttindum í foreldrafærnisþjálfun (e. parent management training – PMT) og annar sérfræðingur sem hafði aðsetur á öðrum stað þjónustusvæðisins var einnig sendur á slíkt námskeið eftir efnahagshrun, en mikil þörf var fyrir slíkt inngríp á því svæði. Farið var af stað með byrjendalæsi í nokkrum skólum á þjónustusvæðinu og farið var að bjóða upp á námsráðgjöf í þeim skólum þar sem ekki var starfandi námsráðgjafi. Einnig gafst sérfræðingum kostur á að sækja svokallað ART námskeið (e. Aggression replacement training) þar sem áhersla er lögð á sjálfsstjórnun, félagsfærni og siðferðisþjálfun (Art á Suðurlandi, e.d.) . Nokkrir sérfræðingar hjá Félagsþjónustu Norðurþings sóttu námskeiðið auk nokkurra kennara á þjónustusvæðinu.

Þessu til viðbótar var byggð upp ný þjónusta. Á þjónustusvæðinu höfðu verið tvö þjálfunarheimili. Var öðru þeirra lokað eftir að einn af þremur íbúum þess flutti í annað sveitarfélag og þeir tveir sem eftir stóðu voru fluttir á hitt þjálfunarheimilið. Fyrir það fjármagn sem sparaðist við þetta, var unnt að opna hæfingu/iðju fyrir fólk með fötlun. Hæfingin þjónar yfir 20 manns í heildina, en notendum var skipti í þrjá hópa eftir getu og þörfum sem nýta úrræðið á mismunandi tímum. Það hafði lengi verið mikil þörf fyrir þjónustu af þessu tagi. Árið 2009 var síðan opnuð skammtímavistun fyrir börn og ungmenni með fötlun á þjónustusvæðinu. Notendur áttu kost á að nýta sér skammtímavistun þriðju hverju helgi og árið 2011 bættist við ein vika yfir sumartímann. Unnt var að opna skammtímavistunina með því að nýta húsnæði neðri hæðar þjálfunarheimilisins og var einungis efri hæð hússins notuð fyrir þjálfunar-

heimili, en húsið var rúmgott, eða yfir 600 fermetrar að stærð. Ráða þurfti fjóra starfsmenn til að sinna helgarvöktum í 22% starfshlutfall hvern, eða samtals 88% stöðuhlutfall. Ekki þurfti að ráða í hærra starfshlutfall, þar sem starfsfólk þjálfunarheimilisins á næturvöktum nýttist bæði fyrir skammtíma- vistunina og þjálfunarheimilið. Því var hægt að spara umtalsverðan kostnað með því að samnýta bæði húsnæði og starfsfólk í tengslum við þessa starfssemi, en mikil þörf hafði verið fyrir skammtíma- vistun meðal foreldra nokkurra barna með fötlun á þjónustusvæðinu.

Um nokkurra mánaða skeið var jafnframt boðið upp á þjálfunarvistun fyrir fjölskyldu á neðri hæð þjálfunarheimilisins. Um samstarfsverkefni var að ræða milli fötlunarþjónustu og barnaverndarstarfsmanna. Starfsfólk þjálfunarheimilisins tók þá aftur á sig aukna ábyrgð. Foreldrarnir fengu markvissa þjálfun í að sinna heimilissörfum og barnauppedi. Ábyrgð og álag starfsfólks jókst þannig umtalsvert við þetta nýja verkefni og þá ekki síst hjá forstöðumanni sem sinnti þessu verkefni að miklu leyti yfir daginn, auk þess að sjá um mannahald og skipulag þjálfunarheimilisins og skammtíma- vistunarinnar. Þess má geta að íbúar þjálfunarheimilisins stunduðu allir nám eða vinnu á daginn og það gerði þessa samsetningu úrræða raunhæfa.

Áhrif álags og streitu

Mikið álag gerir sérfræðingum erfiðara fyrir að vinna faglega. En faglegt starf gerir kröfur um meiri tíma. Þannig má segja að hætta sé á að hlutverk fagaðilans sem felst í leiðsögn (e. leadership) víki fyrir stjórnun (e. management) þegar hann starfar undir miklu álagi. Jafnframt er hætta á að aukin áhersla verði á hlutverk sérfræðingsins sem embættismanns fremur en fagaðila. Þannig starfi sérfræðingurinn meira eins og bankastarfsmaður eða afgreiðslumaður en fagaðili, þ.e. sinni afgreiðslu fremur en faglegri þjónustu og ráðgjöf. Við þessar aðstæður nýtir hann ekki hæfni sína til fulls og skjólstæðingurinn fær ekki eins mikla gæða þjónustu og vól væri annars á (Thomson, 2010).

Álag jókst umtalsvert hjá sérfræðingum á skrifstofu Félagsþjónustu Norðurlands sem og hjá starfsfólki þjónustueininga í málefnum fatlaðra í kjölfar efnahagshrunsins. Sérfræðingar í umönnunarstörfum eins og t.d. félagsráðgjafar, læknar, hjúkrunarfræðingar og sálfræðingar er meiri hætta búin að þjást af vinnustreitu og jafnvel kulnun, en

aðrir starfshópar í samfélaginu (Steinunn Hrafnadóttir og Anna Rós Jóhannesdóttir, 2006). Þeir álagsþættir sem myndast í kjölfar efnahagshruns með auknum verkefnum og færri sérfræðingum til að sinna verkefnum, geta leitt til aukinnar streitu á vinnustöðum, sem aftur getur leitt til óánægju í starfi, reiði, minni skuldbindingu gagnvart starfinu, minni afköstum, að fólk sé meira frá vinnu og lakari starfsanda í vinnunni (Kamery, 2004).

Mikilvægt er að hafa í huga að sérfræðingar sem vinna í viðkvæmum málaflökum þurfa að hafa tíma og svigrúm til að sinna starfi sínu vel. Sérfræðingar hafa mikið vald í lífi skjólstæðinga sinna. Þeir geta haft jákvæð og uppbyggileg áhrif á líf fólks og veitt hjálp til sjálfshjálpar með valdeflandi aðferðum. En þeir geta einnig haft skaðleg áhrif á líf skjólstæðinga sinna. Vinnubrögð sérfræðinga geta t.d. haft þau áhrif að sjálfsmat þjónustubega lækkar og þjónustubeginn verður háður þjónustunni. Hætta á neikvæðum áhrifum á líf skjólstæðinga eykst með auknu álagi sem sérfræðingar upplifa (Thomson, 2009). Ef sérfræðingar hafa auk þess ekki tilskylda menntun eða hæfni til að sinna starfi sínu eykst hætta á þeir valdi skjólstæðingum skaða (White og Marmor, 1982).

Stjórnendur á sviði velferðarþjónustu þurfa að huga vel að starfsfólki sínu, þó að það sé að sama skapi erfitt vegna álags sem skapast í kjölfar efnahagsþrenginga. Það er þó ekki hægt að leggja of mikla áherslu á þennan þátt, þar sem hann er gríðarlega mikilvægur. Stjórnendur þurfa að hlúa vel að sérfræðingum sínum og öðru starfsfólki og veita því viðeigandi stuðning, en slíkur stuðningur er líklegur til að draga úr streitu og auka starfsánægju (Steinunn Hrafnadóttir, 2004) meðal félagsráðgjafa og annarra sérfræðinga sem sinna afar krefjandi störfum (Thomson, 2009). Löng hefð er fyrir því að stuðningur í starfi sé m.a. í formi handleiðslu (Steinunn Hrafnadóttir og Anna Rós Jóhannesdóttir, 2006; Thomson, 2009). Stjórnendur ættu einnig að beita sér fyrir því, ásamt viðkomandi nefndum, að auka starfshlutföll sinna sérfræðinga í samræmi við fjölda og þyngd mála og aukins álags sem tengist breyttum aðstæðum. En það er ekki nóg að stjórnendur hlúi að sérfræðingum sínum og öðru starfsfólki. Þeir þurfa einnig að njóta stuðnings sinna yfirmanna við hina ýmsu þætti starfsins. T.d. þurfa þeir stuðning yfirmanna sinna til að geta mannað stöður á viðunandi hátt og einnig þurfa þeir stuðning yfirmanna sinna ef til erfiðra starfsmannamála kemur eða ágreinings (Thompson, 2009).

Tilfærsla málaflokka/verkefna frá ríkis til sveitarfélaga og mikilvægi eftirlits af hálfu ríkisins

Eins og þegar hefur komið fram, var þjónusta við fólk með fötlun flutt frá ríki til sveitarfélaga þann 1. janúar 2011. Stefnt er að því að flytja fleiri verkefni frá ríki til sveitarfélaga, s.s. þjónustu við aldraða, þar sem talið er að það sé betra að veita slíka þjónustu í nærsamfélaginu (Þingskjal 1258/2009–2010). Í kjölfar efnahagshrunsins er afar mikilvægt að ríkið herði eftirlit með þeirri þjónustu sem sveitarfélögin veita til að tryggja að sveitarfélögin ráði við þau verkefni sem þau fá í hendur við breyttar aðstæður. Ríkið þarf þannig að hafa eftirlit með því hvort sveitarfélögin hafi nógu *marga sérfræðinga* í málaflokknum og að þeir hafi *viðeigandi menntun og hæfni* til að sinna störfunum. T.d. er nauðsynlegt að hjá félagsþjónustu starfi a.m.k. einn félagsráðgjafi og lögfræðingur. Jafnframt er mikilvægt að fagmenntaðir starfsmannastjórar eða mannauðsstjórar starfi hjá sveitarfélögum, svo unnt sé að grípa inn í mál á faglegan hátt á fyrstu stigum þegar upp koma erfið starfsmannamál. Sérfræðingar þurfa einnig að hafa kost á að sinna viðeigandi endurmenntun, fræðslu og þjálfun og eiga kost á að sækja sér handleiðslu. Þetta er enn mikilvægara fyrir fólk sem skortir viðeigandi menntun í það starf sem það sinnir.

Samantekt, umræða og ályktanir

Í kjölfar efnahagshruns eins og átti sér stað á Íslandi nýverið, myndast þrýstingur á að hagræða og spara enn frekar en áður. Þessi staða leiddi til þrenginga í velferðarþjónustu. Í þessari grein hefur verið tekið dæmi um stofnun á landsbyggðinni sem varð fyrir áhrifum í kjölfar efnahagshrunsins. Þrátt fyrir aukið álag í kjölfar efnahagshruns, var mögulegt að stuðla að bættri þjónustu við þjónustuþega Félagsþjónustu Norðurlþings á vissum sviðum. Það tókst með hagræðingu en ekki skipti síður máli að búa að þeim mannauði sem Félagsþjónusta Norðurlþings bjó yfir. Almennt var starfsfólk Félagsþjónustu Norðurlþings tilbúið til þess að takast á við krefjandi verkefni, auk þess sem það hafði mikinn metnað gagnvart starfi sínu og sýndi því áhuga.

Óumdeilt er að starfsfólk félagsþjónustu sveitarfélaga sinnir krefjandi störfum. Því er afar mikilvægt, ekki síst á tímum efnahagskreppu að það njóti stuðnings og hafi tækifæri til endurmenntunar, fræðslu og handleiðslu. Jafnframt er mikilvægt að fjöldi starfsmanna sé í samræmi við álag hverju sinni og brýnt er að endurskoða fjölda starfsmanna í kjölfar efnahagshruns, og þá sérstaklega í viðkvæmum málaflokkum og ber þá helst að nefna barnaverndina. Ekki er þó síður nauðsynlegt fyrir skjólstæðinga eða notendur

Þjónustunnar að þeir fái viðeigandi þjónustu fagfólks sem hefur tök á að sinna því af einlægni og fagmennsku. Þar sem áhersla hefur verið lögð á tilfærslu fleiri verkefna frá ríki til sveitarfélaga verður þörfin enn brýnni fyrir eftirlit af hálfu ríkisins með því hvernig sveitarfélögin sinna verkefnum sínum á sviði félagsþjónustu.

Eflitið er til baklands félagsþjónustu sveitarfélaga, þá er gríðarlega mikilvægt að yfirstjórnendur sveitarfélaga sem og pólitískt kjörnir aðilar hjá sveitarfélögum sýni þessum málaflökki, skilning, áhuga og stuðning. Rannsóknir hafa sýnt að konur hafa tilhneigingu til að styðja við fjölskyldumálefni fremur en karlar og því gefur auga leið að bæjarstjórnir/sveitastjórnir sem samanstanda af körlum í meiri hluta eru líklegri til að taka hlutdrægar ákvarðanir sem geta bitnað á konum (Russo og Denmark, 1984). Þetta er umhugsunarvert í ljósi þess að þrátt fyrir að hlutur kvenna í sveitarstjórnarkosningum hafi farið upp í 40% eftir sveitarstjórnarkosningar árið 2010, er hann afar lár í sumum sveitarfélögum (Jafnréttisstofa, 2010) og var t.d. einungis ein kona í sveitarstjórn Norðurlþings árið 2007. Auk þess má geta þess að á árinu 2008 voru 73% bæjarstjóra á landinu karlkyns og 78% sveitarstjóra (Hagstofa Íslands, e.d.). Það hlýtur því að vera forgangsverkefni að fjölga konum sem stjórnendum sveitarfélaga sem og kvenkyns bæjarstjórnar- og sveitarstjórnarfulltrúum í þeim sveitarfélögum þar sem hlutur kvenna er rýr í bæjar- og sveitarstjórnunum. Það er ekki síst mikilvægt nú, þegar úr takmörkuðu fjármagni er að spila í kjölfar efnahagshrunsins.

Heimildaskrá

- Art á Suðurlandi. (E.d.). *Um Art*. Sótt 11. október 2011 af <http://www.isart.is/um-art/>
- Barnaverndarlög nr. 80/2002.
- EFS. (2011, maí). *Eftirlitsnefnd með fjármálum sveitarfélaga. Ársskýrsla 2010*. Sótt 10. október 2011 af <http://www.innanrikisraduneyti.is/media/frettir-2011/Arsskyrsla-EFS-2010.pdf>
- Félags- og tryggingamálaráðuneyti. (2009, maí). *Könnun velferðarvaktarinnar. Afleiðingar efnahagskreppunnar á félagsþjónustu sveitarfélaga. Samantekt úr svörum sveitarfélaga*. Reykjavík: Höfundur.
- Félags- og tryggingamálaráðuneyti. (2010, janúar). *Skýrsla Árna Páls Árnasonar félags- og tryggingamálaráðherra um velferðarvaktina*. Reykjavík: Höfundur.
- Félagsþjónusta Norðurlþings (2011, júní). *Félagsþjónusta Norðurlþings: Ársskýrsla 2010*. Sótt 15. október 2011 af:

- http://www.nordurthing.is/static/files/Skyrslur&Utgefni/Felofarsskyrsla_2010.pdf
- Hagstofa Íslands. (E.d.). *Talnaefni, heilbrigðis-félags- og dómsmál, konur og karlar*. Sótt 13. október, 2011 af: <http://www.hagstofa.is/?PageID=773&src=/temp/Dialog/varval.asp?ma=HEI02301%26ti=Framkv%E6mdastj%F3rar+sveitarf%E9laga+2004%2D2008+++%26path=../Database/heilbrigdismal/kkahrifastodur/%26lang=3%26units=Fj%F6ldi/hlut%F6ll>
- Jafnréttisstofa. (2010, júní). *Úrslit sveitarstjórnarkosninga 29. maí 2010. Staða kynja í sveitarstjórnunum*. Samantekt. Sótt 13. október 2011 af: http://www.jafnretti.is/D10/_Files/sveitarstj_kosning_2010_ed2.PDF
- Kamery, R.H. (2004). Anger, stress and violence in the workplace: Managing employee internal threats. *Allied Academics International Conferene*, 8 (2), 127-132.
- Lög um félagsþjónustu sveitarfélaga* nr. 40/1991.
- Russo, N.F. og Denmark, F.L. (1984). Women, psychology and public policy. *American Psychologist*, 39 (10), 1161-1165.
- Steinunn Hrafnadóttir. (2004). *The mosaik og gender: The working environment of Icelandic social service managers*. Reykjavík: University of Iceland Press.
- Steinunn Hrafnadóttir og Anna Rós Jóhannesdóttir. (2006). Handleiðsla og stuðningur á vinnustað. Í Sigrún Júlíusdóttir og Halldór Sigurður Guðmundsson (Ritstj.), *Heilbrigði og heildarsýn: Félagsráðgjöf í heilbrigðisþjónustu* (bls. 285-295). Reykjavík: Háskólaútgáfan og Rannsóknarstofnun í barna- og fjölskylduvernd.
- Thompson, N. (2009). *Understanding social work: preparing for practice* (3. útgáfa). London: Palgrave macmillan.
- Thompson, N. (2010). *Theorizing social work practice*. London: Palgrave macmillan.
- Þingskjal 1258. (2009–2010). Frumvarp til laga um breytingu um Stjórnarráð Íslands nr. 73/1969 með síðari breytingum. *Alþingistíðindi A-deild*. Sótt 12. október, 2011 af: <http://www.althingi.is/altext/138/s/1258.html>
- Velferðarráðuneyti. (2011, júní). *Áfangaskýrsla velferðarvaktarinnar*. Reykjavík: Höfundur.
- Þekkingarsetur Þingeyinga. (2010). *Félags- og skólaþjónusta Norðurlþings: Úttekt á samstarfi sveitarfélaga um Félags- og skólaþjónustu*. Húsavík: Þekkingarsetur Þingeyinga
- White og Marmor (1982). New occupations, old demands: The public regulations of paraprofessionals. *Journal of policy analysis and management*, 1 (2), 243-256.

HIV- jákvæðir sprautufíklar – félagsráðgjöf og samfélagslegar úrbætur

Sigurlaug Hauksdóttir

Sigurlaug Hauksdóttir,
MA, félagsráðgjafi
hjá Embætti landlæknis og á LSH

Þegar fyrst varð vart við HIV og alnæmi í heiminum í upphafi níunda áratugar liðinnar aldar, voru það einkum samkynhneigðir karlar sem greindust smitaðir hér á landi, en frá árinu 1999 hefur það að miklum hluta verið gagnkynhneigt fólk. Um helmingur allra greindra einstaklinga síðasta áratuginn hefur verið fólk af erlendum uppruna (Embætti landlæknis, 2011a). Oftast greinist

það við heilbrigðisskoðun þegar sótt er um dvalarleyfi á Íslandi, en greiningin hefur ekki neikvæð áhrif á leyfisumsókn.

Frá árinu 2007 breyttust hóparnir sem einkum höfðu greinst og sprautufíklar urðu stærsti hópur smitaðra. Þar sem um aðra smitleið var að ræða en þá sem áður var, kynmök, bættust þeir við þá hópa sem fyrir voru. Við það tvöfaldaðist heildarfjöldi greindra einstaklinga, fór úr átta einstaklingum að meðaltali á ári í 15–16 einstaklinga. Að meðaltali greindist um einn sprautufíkill á ári frá upphafi HIV á Íslandi fram til ársins 2007, en frá þeim tíma til 1. mars 2012 bættust 34 í hópinn eða um sjö á ári (Embætti landlæknis, 2011b). Tæplega þriðjungur HIV-jákvæðra í heiminum eru sprautufíklar, sé Afríka sunnan Sahara undanskilin, og gera má ráð fyrir að tæplega fimmtungur hinna 11,6 milljóna sprautufíkla í heiminum geti verið smitaðir af HIV (HIV Symptoms, 2011). Talið er að virkir sprautufíklar á Íslandi séu um 700 talsins, og er það hlutfallslega svipaður fjöldi og í öðrum stórborgum (Sprautufíklar á Sjúkrahúsinu Vogu, 2007–2010a). Hér skiptir því miklu máli að reyna að sporna við frekara smiti meðal sprautufíkla hér á landi.

Í þessari grein verður gefin innsýn í breytt verkefni félagsráðgjafans sem vinnur með HIV-jákvæðum einstaklingum á Landspítalanum. Einnig verður bent á mikilvægi félagsráðgjafa almennt og samfélagslegra þátta sem bætt geta lífsgæði HIV-jákvæðra og dregið

úr útbreiðslu smits. Þegar notað er orðið vímuefni í textanum er átt við misnotkun áfengis, lyfseðilskyldra lyfja og ólöglegra vímuefna.

Störf félagsráðgjafans á LSH

Aukning sprautufíkla sem greinst hafa með HIV hefur haft mikil áhrif á störf félagsráðgjafans, lækna, hjúkrunarfólks og annarra starfsmanna Landspítalans sem sinna HIV-jákvæðu og alnæmissjúku fólki. Þessi breyting felst ekki aðeins í auknum fjölda sjúklunga, heldum einnig því hvernig þessi störf eru innt af hendi. Hér á eftir verða eingöngu tekin fyrir störf félagsráðgjafans.

Algengt er að fólk verði óttaslegið þegar það greinist HIV-jákvætt og vilji einangra sig af skömm. Slík viðbrögð endurspeglar þá fordóma sem ríkja í samfélaginu. Störf félagsráðgjafans í upphafi greiningar fela oftast í sér áfallahjálp, kreppumeðferð og fræðslu um sjúkdóminn. Einnig ráðgjöf og stuðning við hinn smitaða og aðstandendur hans. Við greiningu hefst ferli sem getur tekið einstaklinga mislangan tíma að takast á við, í sumum tilvikum mörg ár. Í þessu ferli aðstoðar félagsráðgjafinn fólk meðal annars við að vinna úr eigin fordómum gagnvart sjúkdómnum og öðlast kjark til að segja öðrum frá honum. Jafnframt er leitast við að efla sjálfstraust þess til að fara aftur út á „kynlífsmarkaðinn“, að geta eignast kærasta/ævilífslaga og jafnvel börn. Ýmis önnur málefni tengd HIV geta komið upp á í þessari vegferð sem krefjast meðferðar og stuðnings. Mörgum finnst hinir andlegu og félagslegu þættir sem fylgja í kjölfar greiningar mun flóknari og erfiðari viðfangs en hinir líkamlegu og læknisfræðilegu þættir.

Störf félagsráðgjafans með sprautufíklum á Landspítalanum eru oftast viðameiri en hér hefur verið lýst. Vandinn er gjarnan margþættari og HIV-greining virðist oft bara lítill hluti hans. Vandamál teygja anga sína iðulega til fortíðar einstaklingsins og langvarandi neysla hefur haft víðtæk áhrif á flest svið lífs hans.

Misjafnt er hvernig sprautufíklar bregðast við